

Будник О. Б.

Структурно-функціональний підхід до моделювання системи соціально-педагогічного спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів

*Будник Олена Богданівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
м. Львів, Україна*

Анотація. У статті представлено структурно-функціональний підхід до моделювання системи соціально-педагогічного спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Автор розглядає моделювання системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності на засадах цілісності, структурованості та функціональності. Цілісність професійної підготовки студентів в умовах вищого педагогічного навчального закладу передбачає єдність складових цієї підготовки (мети, завдань, змісту, форм, методів, засобів, спрямованих на досягнення очікуваного результату); структурованість – єдністю її складових компонентів (когнітивного, мотиваційного, морально-естетичного, соціально-комунікативного, діяльнісно-технологічного). Акцентується на потребі визначення обов'язкових знань для майбутніх учителів початкових класів про соціально-педагогічну діяльність та технології її здійснення, поглиблення цих знань у процесі вивчення спеціальних навчальних курсів, оволодіння якими передбачає вироблення світоглядних і ціннісних засад особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя, формування в нього узагальненої системи теоретико-методичних умінь. На концептуальному рівні результатом підготовки майбутнього вчителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності визнано його особистісно-професійну готовність як інтегроване утворення, що синтезує в собі складові компоненти, виокремлені відповідно до змісту цієї діяльності, особливостей і умов її здійснення в навчально-виховній практиці.

Ключові слова: *соціально-педагогічна діяльність, підготовка майбутнього вчителя, структурно-функціональний підхід, моделювання, система професійної підготовки, вища педагогічна освіта.*

Актуальність проблеми. В сучасних умовах реформування вищої освіти багатьох країн відповідно до вимог Болонського процесу актуалізується проблема підвищення її якості, конкурентоздатності, оновлення змісту на засадах гуманізації та демократизації. На часі розробка соціальних механізмів регулювання та створення сприятливих умов для розвитку, виховання та навчання зростаючої особистості. Тому важливим завданням професійної освіти майбутнього вчителя визначають його готовність до реалізації функцій соціально-педагогічної діяльності, що передбачають орієнтацію на індивідуальність, власну активність особи, її самоствердження та самореалізацію в суспільстві.

У дослідженні сучасних стратегій соціально-педагогічної діяльності доцільним вважаємо висвітлення її концептуальних засад, зокрема структурно-функціональне моделювання системи підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у науково-філософське осмислення освітньої діяльності, визначення її тезаурусу здійснили В. Андрущенко, В. Киричук, В. Кремень, Н. Ничкало та інші вчені. Педагогічну діяльність як особливий вид соціальної діяльності розглядають С. Гончаренко, Г. Васянович, І. Зязюн, О. Романовський, О. Пономарьов, С. Пазиніч та ін. Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності дослідили О. Безпалько, Х. Вайнола, І. Зверева, А. Капська, А. Мудрик, В. Поліщук, З. Шевців та інші, вбачаючи її метою створення сприятливих умов соціалізації та всебічного розвитку зростаючої особистості. Відтак, професійна підготовка майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності в сучасній початковій школі в умовах суспільних трансформацій потребують окремого наукового дослідження.

Метою статті є обґрунтування структурно-функціонального підходу до моделювання системи соціально-педагогічного спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Моделювання належить до теоретичних методів дослідження, що мають метою створення структурних механізмів педагогічного процесу, вивчення логічних залежностей педагогічних явищ тощо. На думку В. Краєвського, будь-яка досконала модель не може повною мірою відобразити всю специфіку закономірностей свідомої, соціально обумовленої практичної діяльності людини, адже модель – це лише результат абстрактного узагальнення особистісного досвіду, а не прямий результат експерименту [1, с. 268].

Метод моделювання є предметом широкого використання в сучасних науково-педагогічних дослідженнях (В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Карпенко, С. Сисоєва, В. Чайка, Л. Ядвіршіс та ін.), зокрема, моделювання професіограми майбутнього педагога (В. Беспалько, Н. Кузьміна А. Маркова,

В. Сластьонін, Р. Скульський та інші вчені), різних аспектів підготовки майбутнього вчителя початкової школи (О. Біда, І. Бужина, Н. Глузман, С. Мартиненко, О. Матвієнко, І. Пальшкова, О. Савченко, Л. Хомич та ін.).

На основі вивчення наукових праць цих та інших дослідників у контексті нашого дослідження орієнтуємось на моделювання як метод пізнання, що має метою відображення цілісного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до соціально-педагогічної діяльності на основі нерозривної єдності основних її функцій і виокремлених напрямів відповідно до реальних властивостей структурних елементів цієї моделі як форми експерименту.

Як зазначає Л. Хоружа, моделювання виконує ілюстративну, пояснювальну, критеріальну, евристичну, прогностичну, перетворювальну функції [6, с. 260]. Очевидно, одна з провідних її характеристик – можливість експериментальної апробації у визначених автором умовах.

У статті розглядаємо *структурно-функціональний підхід* до моделювання системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності, в якій намагаємось реалізувати ідеї цілісності, структурованості та функціональності.

Цілісність професійної підготовки студентів в умовах вищого педагогічного навчального закладу вбачаємо в єдності складових цієї підготовки (мети, завдань, змісту, форм, методів, засобів, спрямованих на досягнення очікуваного результату). Відтак, ефективність вирішення поставлених завдань значною мірою залежить від суб'єктивних чинників, зокрема характеру та механізму особистісної взаємодії викладачів і майбутніх фахівців.

Структурованість підготовки майбутніх фахівців до соціально-педагогічної діяльності в початкових класах визначаємо єдністю її складових компонентів.

У дискусіях стосовно побудови ідеальної моделі професійної підготовки вчителя акцентується на її “науковому, функціональному і професійному характері”, але “визначальним є глибокий і правдивий гуманістичний вимір”. Функціональність, зазначає польський учений З. Маркоцкі (Z. Markocki), передбачає, окрім учіння, опанування цінностями та вміннями використовувати їх у практиці, зокрема інноваційній [3, с. 18]. Саме функціональність вважають провідною у набутті особистістю професіоналізму.

На концептуальному рівні результатом підготовки майбутнього вчителя початкових класів до соціально-педагогічної діяльності вважаємо його *особистісно-професійну готовність* як інтегроване утворення, що синтезує в собі складові компоненти, виокремлені відповідно до змісту цієї діяльності, особливостей і умов її здійснення в навчально-виховній практиці.

Головну мету педагогічної освіти В. Сластьонін визначає як професійно-особистісний розвиток учителя [4, с. 79-81]. В умовах педагогічного університету особистісний розвиток студента здійснюється в процесі його навчальної та науково-дослідної діяльності, що передбачає опанування професією. Особистісну готовність майбутнього фахівця вважаємо провідною стосовно готовності професійної, адже ефективність соціально-педагогічної діяльності детермінована високими духовними ідеалами, гуманістичною спрямованістю, креативністю, морально-естетичним ставленням до суб'єктів взаємодії.

Особистісно-професійна готовність виявляється через актуалізацію професійно значущих цінностей майбутнього фахівця в різних напрямках соціально-педагогічної діяльності початкової школи. Тому в руслі визначеного нами аксіологічного підходу до вивчення досліджуваних явищ *педагогічні цінності* розглядаємо як форму суспільної свідомості та норми, що регулюють професійну діяльність учителя, виступають як ідеальне відображення виховного ідеалу, що реалізується у шкільній практиці. У підготовці майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності опануванню відповідними цінностями належить визначальне місце, вони зумовлюють ціннісно-сміслову наповнення цієї діяльності. У процесі оволодіння майбутнім фахівцем педагогічними цінностями відбувається їх *суб'єктивізація*, рівень якої слугує показником особистісно-професійного розвитку.

Особистісно-професійна готовність майбутнього вчителя детермінована сформованістю в нього відповідних якостей як обов'язкової педагогічної цінності. Однак успіх діяльності визначають не лише рівнем фахової освіченості особистості, а й не меншою мірою її психологічною готовністю до виконання певних професійних ролей, що включає “установку до діяльності” та має “динамічну структуру, яка відбиває інтелектуальні, емоційні, мотиваційні та вольові складові психіки людини у їх співвідношенні із зовнішніми умовами, і є стійкою характеристикою особистості” [5, с. 202].

Професійні якості майбутнього вчителя – це система знань фундаментальних, гуманітарних і професійно зорієнтованих навчальних дисциплін, умінь і навичок виконувати професійні обов'язки,

досвід виробничо-трудової діяльності; здатність вирішувати професійні завдання; навички професійного спілкування; готовність нести професійну відповідальність за результати своєї праці.

Особистісні якості, від яких залежить результативність професійної діяльності, поділяють на професійно важливі (обов'язкові для окремих категорій професій) та універсальні (необхідні для представників усіх професій). Професійні якості педагога (комунікативні, мотиваційні, характерологічні, рефлексивні, освітні, інтелектуальні, психофізіологічні) в структурі його особистісних характеристик як динамічне явище формуються поетапно відповідно до досягнення соціально-педагогічної майстерності. Тому в дослідженні оперуватимемо поняттям “особистісно-професійні якості”. Рівень сформованості професійних якостей слугує передумовою створення соціально-індивідуального стилю, професійного іміджу майбутнього вчителя початкових класів. Відтак, основою його розвитку є світоглядно-когнітивні контенти, що включені до змісту вищої педагогічної освіти.

З огляду на традиційне виокремлення в ньому трьох блоків – загальнокультурного (гуманітарного), психолого-педагогічного (фундаментального) та предметного (фахового), – в процесі дослідження домінуючими вважаємо дисципліни психолого-педагогічного циклу, а також педагогічну практику й науково-дослідну роботу майбутніх фахівців. Професійна підготовка студента до соціально-педагогічної діяльності характеризується ефективністю, якщо передбачає систематичну співпрацю з вчителями початкових класів базових шкіл практики (Рис.1).

У процесі дослідження виявлено суперечність у системі “педагогічний університет – початкова школа”, оскільки якість і рівень професіоналізму фахівців початкових класів у соціально-педагогічній сфері не повною мірою задовольняють сучасні потреби й запити суспільства. Тому професійна підготовка майбутнього фахівця повинна бути максимально наближена до практичних потреб школи, передусім соціально-педагогічних.

Попри глибоке усвідомлення викладачами педагогічних інститутів й університетів потреби наближення теоретичної підготовки до шкільної практики, в сучасних вишах все ще домінує гностичний підхід, згідно якого студентів здебільшого залучають до вивчення низки навчальних дисциплін, нехтуючи змістом практико-орієнтованого змісту професійної освіти.

Як зауважує польський учений С. Квятковський (Stefan M. Kwiatkowski), у сучасних умовах існують істотні розбіжності між планами і програмами загальноосвітніх шкіл і практикою професійної освіти, тому виникла необхідність у розробленні стандартів підготовки кваліфікованих учителів з урахуванням ринкових вимог [2, s. 9-14].

Як бачимо з рис. 1, у педагогічному процесі вищої та початкової школи, незважаючи на численні відмінності, все-таки мають місце ідентичні моменти стосовно цілепокладання, організації та управління навчально-виховною й самостійною дослідницькою діяльністю, налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії, самоосвіти, самовиховання тощо.

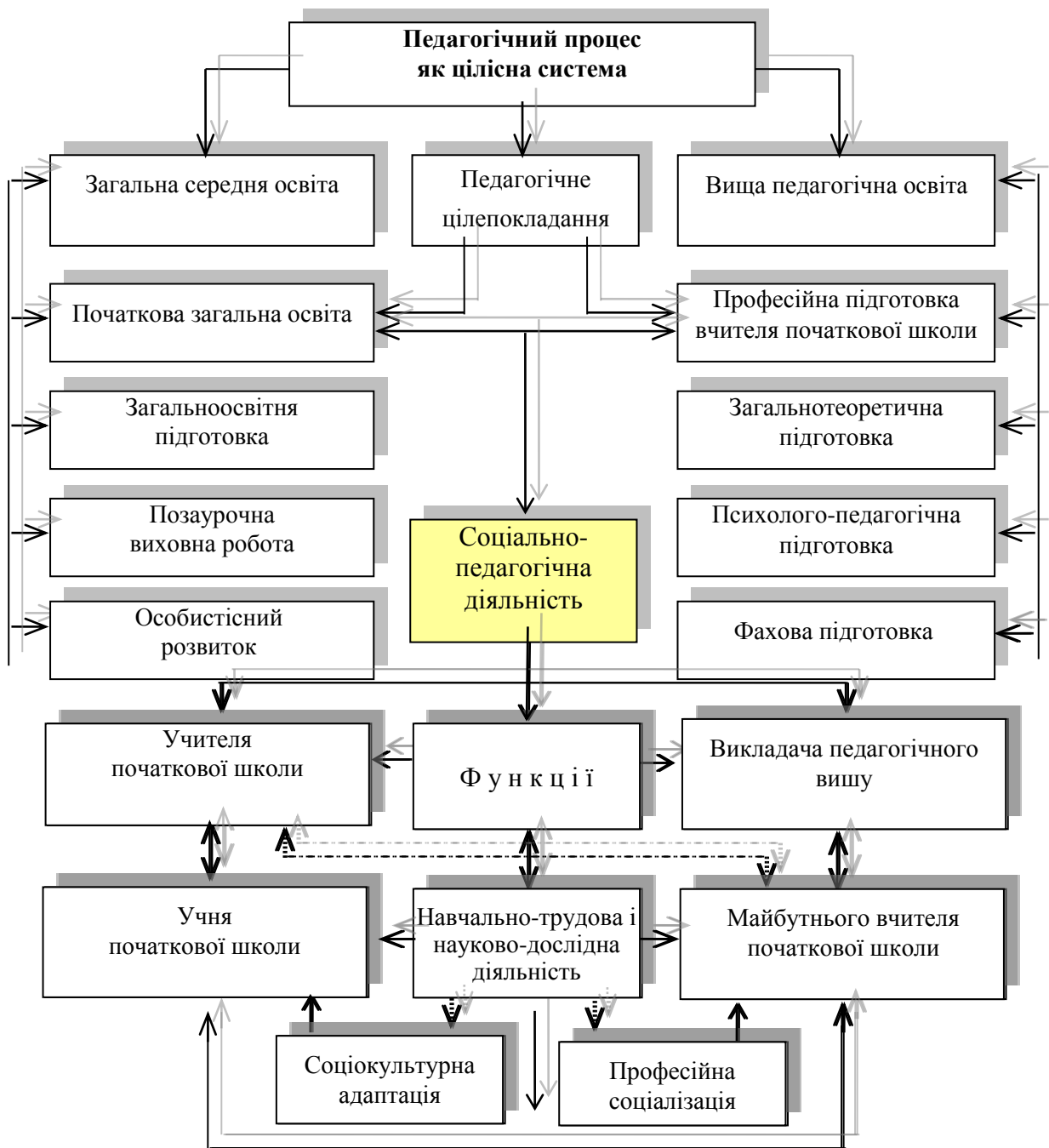

Рис. 3.1. Соціально-педагогічна діяльність у педагогічному виші та початковій школі*

* Штриховою лінією позначено необхідність зв'язку навчальної діяльності студента з професійною діяльністю вчителя початкової школи (передусім у процесі педагогічної практики)

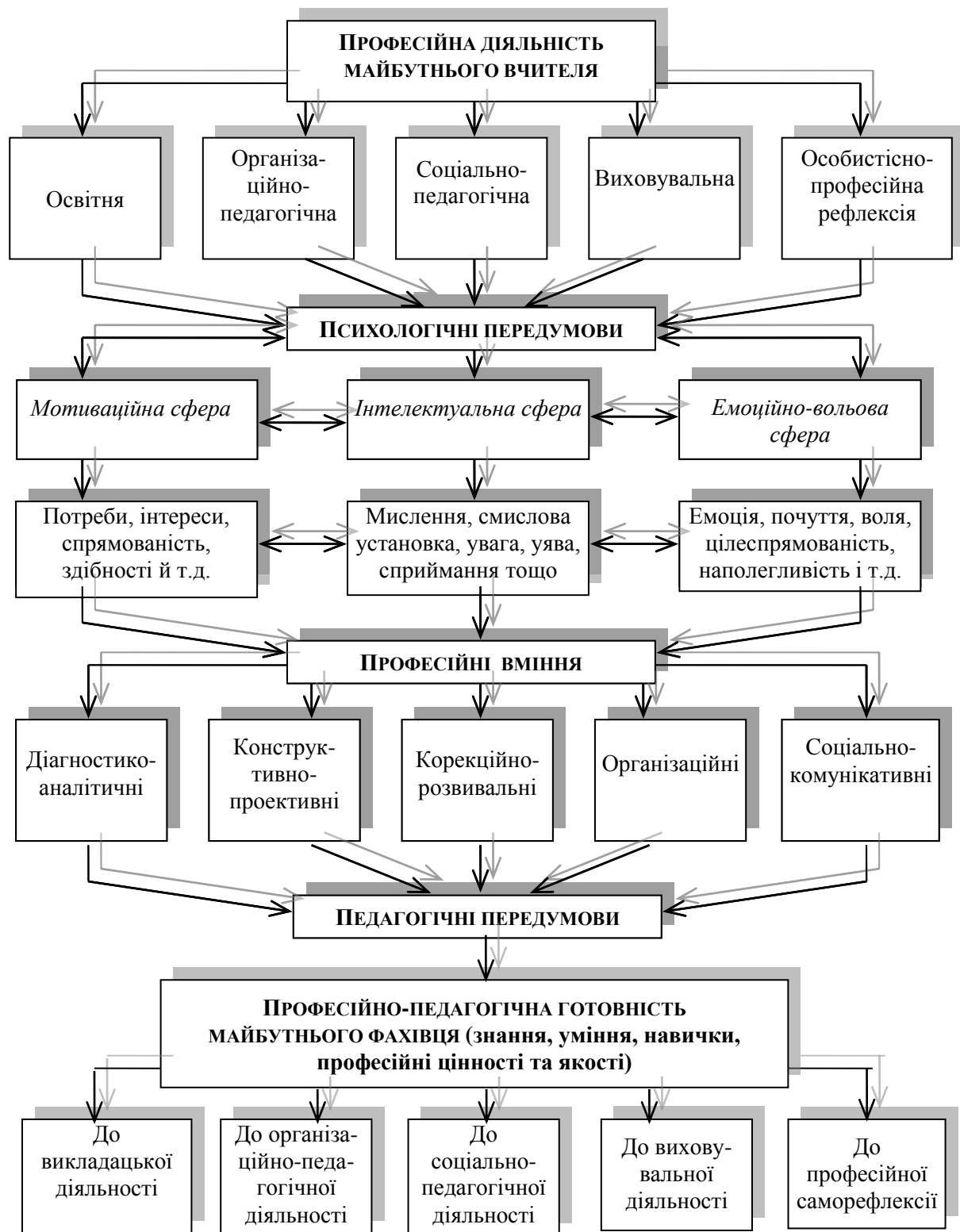

Рис. 2. Структура професійної діяльності майбутнього вчителя та її психолого-педагогічних передумов¹

На рис. 2 структура професійної діяльності майбутнього вчителя представлена в загальній формі, що передбачає тісний взаємозв'язок різних автономних напрямів цієї діяльності (освітньої, організаційно-педагогічної, виховувальної, соціально-педагогічної та особистісно-професійної рефлексії – діяльності, що спонукає до загальнокультурного та творчого самовдосконалення). Так, у процесі реалізації освітньої (дидактичної) функції вчитель здійснює виховувальний вплив на учня,

¹ Модифікований варіант: Совершенствование профессиональной подготовки будущих учителей : монография / Б. А. Грицюк, Р.П. Скульский, С.В. Домбровский. – Львов : Свит, 1990. – с. 18.

його соціально-педагогічне вивчення, але це є неможливим без належної управлінської діяльності навчально-виховним процесом в умовах початкової школи.

У цьому випадку ми розглядаємо професійну діяльність як загальне явище, тоді як соціально-педагогічна діяльність учителя виступає її частковим елементом, зберігаючи при цьому всі складові соціально-педагогічної системи (мету, завдання, зміст, форми, методи тощо).

На основі вивчення наявних у педагогічній науці й практиці вищого педагогічного навчального закладу методологічних, історико-теоретичних, технологічних і методичних аспектів професійної освіти актуальним розглядаємо моделювання системи підготовки майбутнього фахівця початкової школи до соціально-педагогічної діяльності. Його метою є *формування особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя до практичної роботи* згідно виокремлених нами напрямів соціально-педагогічної діяльності (соціально-педагогічна профілактика, діагностика та співпраця з родиною учня, соціально-педагогічна діяльність з обдарованими учнями, соціально-педагогічна діяльність з девіантними учнями, робота в умовах інклюзивної освіти та соціально-культурна анімація).

Важливими складовими особистісно-професійної готовності майбутнього вчителя визнано нерозривну єдність таких компонентів: мотиваційного, когнітивного, соціально-комунікативного, діяльнісно-технологічного та морально-естетичного.

Мотиваційний компонент – це внутрішня мотивація та емоційно-ціннісне ставлення майбутніх фахівців до соціально-педагогічної діяльності, сформованість у них професійно значущих якостей, орієнтація на створення гуманістичного соціально-виховного середовища початкової школи. Першочергове завдання соціально-педагогічного спрямування професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів – сформувати в нього соціально-ціннісне ставлення до соціокультурних норм, стимулювати спрямованість на оволодіння методами саморефлексії на основі гуманістичного знання, суб'єктивно-емоційної діяльності.

Когнітивний компонент готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціально-педагогічної діяльності – це усвідомлення цінності й потреби засвоєння систематизованих методологічних і теоретико-методичних знань.

Соціально-комунікативний компонент готовності майбутнього вчителя початкової школи до соціально-педагогічної діяльності – соціальне самовизначення педагога, його здатність до професійної адаптації в соціально-виховному середовищі школи, комунікативні навички, вміння розв'язувати соціально-педагогічні ситуації в умовах школи, інтерпретувати поведінку учня, налагоджувати атмосферу соціально-педагогічної співпраці учасників навчально-виховного процесу.

Морально-естетичний компонент готовності майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі включає його обізнаність із морально-естетичними цінностями, особистісними та суспільними етичними нормами; усвідомлення необхідності дотримання морально-естетичних принципів у соціально-педагогічній діяльності професіонала; взаємодія педагога з вихованцями на засадах відвертості, толерантності й конфіденційності.

Діяльнісно-технологічний компонент готовності майбутнього вчителя вчителя початкової школи до соціально-педагогічної діяльності: сформованість низки вмінь (діагностико-аналітичних, конструктивно-проективних, корекційно-розвивальних, організаційних) й опанування основними технологіями соціально-педагогічної діяльності в початкових класах.

Висновки. Пропонований структурно-функціональний підхід до моделювання системи соціально-педагогічного спрямування професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів носить цілісне спрямування й характеризується поетапністю реалізації. Підготовка майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності з молодшими учнями передбачає відповідне спрямування та гуманітаризацію змісту вищої освіти, використання адекватного технологічного забезпечення, методів і прийомів навчально-дослідної роботи.

Умовами успішного здійснення запропонованої системи підготовки визначено:

- 1) цілісність, системність професійної підготовки майбутніх фахівців, формування особистісно-професійної готовності до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі;
- 2) гуманістичний підхід до організації та управління процесом професійної підготовки майбутніх учителів;
- 3) соціально-педагогічне спрямування змісту вищої освіти шляхом міждисциплінарного інтегрування психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін;
- 4) поетапність процесу формування особистісно-професійної готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності в початковій школі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Краевский В. В. Методология для педагога: теория и практика / В. В. Краевский, В. М. Полонский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 324 с.
2. Kwiatkowski S. Zawód nauczyciela – standardy kwalifikacji / Stefan M. Kwiatkowski // KU Dobrej Szkole. Nauczyciele. Technologie kształcenia / Redakcja naukowa Czesław Prewka. – Tom II. – Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie, Instytut Technologii Eksploatacji. – PIB, Radom, 2009. – S. 9-14.
3. Markocki Z. Nauczyciel – wychowawca wobec nowej rzeczywistości edukacyjnej społeczeństwa / Zygmunt Markocki // KU Dobrej Szkole. Nauczyciele. Technologie kształcenia / Redakcja naukowa Czesław Prewka. – Tom II. – Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP w Szczecinie, Instytut Technologii Eksploatacji. – PIB, Radom, 2009. – S. 15-21.
4. Слостенин В. А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя / В. А. Слостенин // Педагогика. – 1991. – № 10. – С. 79-81.
5. Троцько Г.В. Теоретичні питання формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя / Г.В. Троцько // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. – Частина 1. – Харків: «ОВС», 2002. - С. 200-209.
6. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра. пед. наук / Л. Л. Хоружа. – К., 2004. – 365 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Kraevskyy V. V. Metodolohyya dlya pedahoha: teoryya y praktyka [Methodology for the educator: theory and practice] / V. V. Kraevskyy, V. M. Polonskyu. – Volhohrad : Peremena, 2001. – 324 s.
2. Kvyatkovskij S. Zavyd nauchytselya – standarty kvalifikacii [The teaching profession - standards of qualifications] // KU Dobrej Shkole. Nauchytsele. Technologii kshtalcheniya / Redaktsiya naukova Cheslav Pshevka. – Tom II. – Vysha Shkola Humanistychna TVP v Shchetsini, Instytut Technologii Eksploatacji. – PIB, Radom, 2009. – S. 9-14.
3. Markotski Z. Nauchytseľ – vychovavtsa vobets novej shechywistostsi edukacijnej spolechenstva [Teacher to the new reality of public education] / Zygmunt Markotski // KU Dobrej Shkole. Nauchytsele. Technologii kshtalcheniya / Redaktsiya naukova Cheslav Pshevka. – Tom II. – Vysha Shkola Humanistychna TVP v Shchetsini, Instytut Technologii Eksploatacji. – PIB, Radom, 2009. – S. 15-21.
4. Slastenyn V. A. Professyonal'no-pedahohycheskaya podhotovka sovremennoho uchytelya [Professional and pedagogical training of future teachers] / V. A. Slastenyn // Pedahohyka. – 1991. – № 10. – S.79-81.
5. Trotsko H. V. Teoretychni pytannya formuvannya profesijno-pedahohichnoyi hotovnosti maybutn'oho vchytelya. [Theoretical Issues formation of professional and pedagogical preparation of a future teacher] / H. V. Trotsko // Rozvytok pedahohichnoyi i psykhohohichnoyi nauk v Ukrayini 1992-2002. Zbirnyk naukovykh prats' do 10-richchya APN Ukrayiny / Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny. – Chastyna 1. – Kharkiv: «OVS», 2002. - S.200-209.
6. Khoruzha L. L. Teoretychni zasady formuvannya etychnoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [The theoretical basis for the formation of ethical competence of primary school teachers] : dys. ... d-ra. ped. nauk / L. L. Khoruzha. – K., 2004. – 365 s.

Budnyk O. B. Structural-Functional Approach to the Modeling of the System of Social and Pedagogical Tendency of Professional Training of Future Teachers of Elementary School

Abstract. In the article there is represented a structural-functional approach to the modeling of the system of social and pedagogical tendency of professional training of future teachers of elementary school. The author considers the modeling of the system of professional training of future teachers of elementary school in social and pedagogical activity on the basis of integrity, structuredness and functionality. The integrity of professional training of students in the conditions of higher pedagogical educational institution foresees the unity of the components of this training (an aim, tasks, forms, methods, means, aimed at the achievement of an expected result); structuredness - the unity of its components (cognitive, motivational, moral-aesthetic, social-communicative, activity-technological).

It is emphasized the need to define obligatory knowledge for future teachers of elementary school about social and pedagogical activity and technologies of its fulfillment, extension of these knowledge in the process of special training courses the mastering of which foresees the formation of worldview and value basics of personal-professional preparedness of a future teacher, formation in him/her of a generalized system of theoretical and methodological abilities. On a conceptual level the result of training of a future teacher of elementary school in social and pedagogical activity is its personal-professional preparedness as an integrated formation that synthesizes in it integral parts distinguished according to the content of this activity, peculiarities and terms of its fulfillment in educational practice.

Keywords: social and pedagogical activity, training of a future teacher, a structural-functional approach, modeling, system of professional training, higher pedagogical education.

Будник Е. Б. Структурно функциональный подход к моделированию системы социальнопедагогического направления профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов.

Аннотация. В статье представлен структурно-функциональный подход к моделированию системы социально-педагогического проектирования профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы. Автор рассматривает моделирование системы профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов к социально-педагогической деятельности на принципах целостности, структурированности и функциональности. Целостность профессиональной подготовки студентов в условиях высшего педагогического учебного заведения предусматривает единство составляющих этой подготовки (цели, заданий, содержания, форм, методов, средств, направленных на достижение ожидаемого результата); структурированность – единство ее составных компонентов (когнитивного, мотивационного, морально-эстетического, социально-коммуникативного, деятельностно-технологического).

Акцентируется на потребности определения обязательных знаний для будущих учителей начальных классов о социально-педагогической деятельности и технологиях ее осуществления, углубления этих знаний в процессе изучения специальных учебных курсов, овладение которыми предусматривает выработку мировоззренческих и ценностных принципов личностно-профессиональной готовности будущего учителя, формирования у него обобщенной системы теоретико-методичних умений. На концептуальном уровне результатом подготовки будущего учителя начальных классов к социально-педагогической деятельности определено личностно-профессиональную готовность как интегрированное образование, которое синтезирует в себе составные компоненты, выделенные в соответствии с содержанием этой деятельности, особенностей и условий ее осуществления в учебно-воспитательной практике.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, подготовка будущего учителя, структурно-функциональный подход, моделирование, система профессиональной подготовки, высшее педагогическое образование.